

Универзитет у Београду - Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

ПРЕВЕНЦИЈА РАЗВОЈНИХ
СМЕТЊИ И ПРОБЛЕМА У
ПОНАШАЊУ

ЗБОРНИК РАДОВА

Београд 2017.

Универзитет у Београду
Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

**НАЦИОНАЛНИ НАУЧНИ СКУП
„ПРЕВЕНЦИЈА РАЗВОЈНИХ СМЕТЊИ И
ПРОБЛЕМА У ПОНАШАЊУ”**

Београд, 21. децембар 2017.

ЗБОРНИК РАДОВА

Београд, 2017.

„ПРЕВЕНЦИЈА РАЗВОЈНИХ СМЕТЊИ И ПРОБЛЕМА У ПОНАШАЊУ”
ЗБОРНИК РАДОВА
научни скуп националног значаја
Београд, 21. децембар 2017.

Издавач:
Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију (ИЦФ)
11000 Београд, Високог Стевана 2
www.faspep.bg.ac.rs

За издавача:
Проф. др Снежана Николић, декан

Главни и одговорни уредник:
Проф. др Миле Вуковић

Уредници:
Проф. др Александар Југовић
Проф. др Бранислава Поповић-Ћитић
Доц. др Снежана Илић

Рецензенти:
Проф. др Мирјана Петровић-Лазић, редовни професор Универзитета у Београду
Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију
Проф. др Бранка Јаблан, редовни професор Универзитета у Београду
Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију
Проф. др Милана Љубичић, ванредни професор Филозофског факултета
Универзитета у Београду – Одељење за социологију

Дизајн насловне стране:
мр Борис Петровић

Компјутерска обрада текста:
Биљана Красић

Зборник радова је публикован у електронском облику – ЦД.

Тираж: 200

ISBN 978-86-6203-105-1

Наставно-научно веће Универзитета у Београду – Факултета за специјалну
едукацију и рехабилитацију, на седници одржаној 28.11.2017. године,
Одлуком бр. 3/140 од 01.12.2017. године, усвојило је рецензије рукописа
Зборника радова „ПРЕВЕНЦИЈА РАЗВОЈНИХ СМЕТЊИ И ПРОБЛЕМА У ПОНАШАЊУ”.

Зборник је настао као резултат Пројекта „ПРЕВЕНЦИЈА РАЗВОЈНИХ СМЕТЊИ И
ПРОБЛЕМА У ПОНАШАЊУ” чију реализацију је сопственим средствима
подржао Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.

ПРОБЛЕМИ ОРГАНИЗОВАЊА ПОРОДИЧНОГ ЖИВОТА КАО РИЗИЧНИ ФАКТОР ПРОБЛЕМА ПОНАШАЊА

Лидија БУКВИЋ, Бранислава ПОПОВИЋ-ЋИТИЋ

Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

Резиме

Досадашња теоријска и емпиријска сазнања о етиологији проблема понашања указују на различите факторе породичног функционисања као значајне за настајак и развој проблема у детињству и адолесценцији. Један од њих представљају проблеми организовања породичног живота, који обухватају грубо и недоследно дисциплиновање уз непостојање јасних правила понашања, низак ниво родитељске контроле и супервизије и низак ниво позитивног ангажовања родитеља. Проблеми организовања породичног живота своје ефекте остварују у смањењу квалитета свакодневних интеракција родитељ-дете, те креирају атмосферу која погодује развоју проблема понашања. Бројне истраживачке студије баве се везом између родитељских вештина које су значајне за организовање породичног живота и развоја проблема понашања код детета, испитујући различите аспекте односа између ових конструката. У раду су приказани проблеми организовања породичног живота, као ризични фактор проблема понашања, уз историјску и истраживачку призму његовог изучавања, са посебним фокусом на анализу веза између проблема понашања и родитељских вештина које обухвата овај ризични фактор.

Кључне речи:

проблеми организовања породичног живота, проблеми понашања, ризични фактори

УВОД

Теоријска и истраживачка грађа усмерена на испитивање фактора који се доводе у везу са настанком и развојем проблема понашања недвосмислено указују на значај који породица има у етиологији проблема. Начин, на који породице организују породичан живот и на који се свакодневне интеракције са децом одвијају, представља својеврсан оквир који пружа прилику за адекватно обављање социјализацијске функције породице и подстицање развоја деце. Уколико породице имају тешкоће у организовању породичног живота, те имају неефективне вештине родитељства, тада свакодневне

интеракције родитељ-дете у мањој мери одговарају потребама детета и могу представљати ризик за развој проблема понашања (Hawkins, Catalano, 2004; Patterson, DeBaryshe, Ramsey, 1989). Стога је циљ овог рада анализа повезаности проблема организовања породичног живота и проблема понашања. Прегледом релевантне научне литературе, поједине родитељске вештине се чешће од других доводе у везу са адекватним организовањем породичног живота. Издвајајући оне вештине које су се, кроз истраживања, показале значајним за превенцију проблема понашања, у раду ће, у оквиру организовања породичног живота, бити разматране вештине дисциплиновања у смислу постављања

јасних правила понашања, родитељске контроле и супервизија и позитивно ангажовање родитеља. Посебно ће бити описано на који начин се проблеми организовања породичног живота препознају као ризичан фактор за настанак, развој и одржавање проблема понашања, да би у наставку биле приказане студије повезаности тешкоћа у организовању породичног живота, односно тешкоћа у обављању адекватне родитељске контроле, доследног дисциплиновања, уз постављање јасних правила и јасних последица и тешкоћа у испољавању позитивног ангажовања родитеља са проблемима понашања у адолесценцији.

Ризични фактор Проблеми организовања породичног живота

Научна теоријска и истраживачка грађа која се бави проблемима понашања у протеклих пет деценија чини напоре да што боље идентификује оне чиниоце који леже у етиологији проблема понашања, као и оне који указују на ризик од развоја и усложњавања проблема. Објашњења каузалитета су одавно превазиђена, те савремена превентивна наука инсистира на мултиплој детерминисаности, односно на приступу који сагледава проблеме понашања као проблеме који настају, развијају се и одржавају у интеракцији појединац-средина и на чији настанак и развој утиче већи број фактора (Catalano, Hawkins, Berglund, Pollard, Arthur, 2002; Hawkins, Catalano, Miller, 1992; Žunić-Pavlović i sar., 2010). Основ практичног превентивног деловања на проблеме понашања представља концепт превенције усмерене на ризичне и протективне факторе. Ризични фактори представљају оне чиниоце који својим деловањем ометају

позитиван развој и повећавају вероватноћу настанка, развоја и одржавања проблема понашања, док протективни фактори представљају чиниоце који подстичу позитиван развој и смањују вероватноћу настанка, развоја и одржавања проблема. Стога је велики број истраживања у превенцији усмерен на мапирање и дефинисање управо ових фактора.

Аутори Стратегије социјалног развоја (Catalano, Hawkins, 1996) и превентивног модела Заједнице које брину (Hawkins, Catalano, 2004), кроз вишедеценијско бављење ризичним и протективним факторима, креирали су класификациони оквир који мапира оне факторе који су се показали као најзначајнији у настанку и развоју проблема понашања. Они су ове факторе поделили у односу на домене у којима делују, те тако издвајају факторе који делују на нивоу локалне заједнице, унутар породице, у оквиру школе и факторе који су везани за саму индивидуу и њено вршњачко окружење. У оквиру породичног домена, као значајни се издвајају: породична историја проблема понашања; проблеми организовања породичног живота; породични конфликти; и родитељски ставови и понашања који погодују проблемима понашања.

Проблеми организовања породичног живота (engl. poor family management), представљају ризични фактор који се доводи у везу са настанком и развојем употребе психоактивних супстанци, делинквенцијом, напуштањем школовања, малолетничком трудноћом, насиљем, анксиозношћу и депресијом (Hawkins, Catalano, 2004; Monahan Oesterle, Rhew, Hawkins, 2014). Овај фактор обухвата грубо и недоследно дисциплиновање и одсуство јасних очекивања везаних за понашање детета, низак ниво контроле

и супервизије родитеља и низак ниво позитивног ангажовања родитеља (Arthur, Hawkins, Pollard, Catalano, Baglioni, 2002; Glaser, Van Horn, Arthur, Hawkins, Catalano, 2005; Hawkins, Catalano, 2004; Popović-Ćitić, 2008).

Како је класификација фактора, кроз континуиране провере и унапређења, пролазила кроз одређене модификације, фактор усмерен на проблеме организовања породичног живота је доживљавао благе трансформације. Тако, у раду из 1992. године Хоукинс и сарадници (Hawkins et al., 1992) представљају емпијску грађу која потврђује повезаност одрабраних фактора са различитим проблемима понашања, ризични фактор Лоше и недоследно организовање породичног живота (engl. poor and inconsistent family management) описан је кроз нејасна очекивања везана за понашање детета, непостојање јасних граница и структуре, ниска, нејасна или нереалистична очекивања, лошу контролу и супервизију, недоследно награђивање за позитивно понашање и претерано грубо и недоследно кажњавање. Додатно, овај фактор се везивао и за ставове родитеља који подржавају проблеме понашања, као и недостатак заједничких активности са децом. У каснијем развоју класификације (Arthur et al., 2002) ставови који погодују проблемима понашања се издвајају у посебан фактор, те се фактор Проблеми организовања породичног живота описује преко поступака родитеља која карактеришу нејасна очекивања везана за понашање детета, низак ниво контроле понашања, ниско и недоследно награђивање позитивног понашања и оштро или недоследно кажњавање непожељног понашања. Са увођењем протективних фактора у класификацију одређени сегменти организовања породичног живота, као

што су заједничке активности са децом, учествовање деце у одлукама у складу са узрастом, ангажовање родитеља уколико деца имају потребу за подршком, награђивање позитивног понашања кроз позитивно поткрепљење, добијају своје место у факторима Пружање прилике за просоцијално породично ангажовање и Награђивање просоцијалног ангажовања (Arthur et al., 2002; Glaser et al., 2005).

Значај и присуство фактора Проблеми организовања породичног живота се проверава и утврђује при сваком скринингу коришћењем класификације ризичних и протективних фактора. Тако на пример, у истраживању реализованом у Њу Џерзију 2012. године (New Jersey Department of Human Services, 2013), испитивана је и преваленција ризичних и протективних фактора из класификационог оквира модела Заједница које брину, користећи новију, ревидирану верију упитника Communities That Care Youth Survey (CTCYS) – The Pride Risk and Protective Factors Survey (RPF). У овом истраживању, у оквиру породичних фактора најзаступљенији је фактор Проблеми организовања породичног живота, након чега следе Ставови родитеља који погодују антисоцијалном понашању, па Ставови родитеља који погодују употреби психоактивних супстанци.

Емпијске студије повезаности проблема организовања породичног живота и проблема понашања

Обимна истраживачка грађа повезује различите аспекте родитељства и породичног живота са настанком, развојем и одржавањем проблема понашања. У наставку ће бити представљена нека од

истраживања која су усмерена на повезаност правила понашања, контроле и супервизије и позитивног ангажовања са проблемима понашања.

Велики број аутора који су тестирали теоријске моделе који се базирају на породичним односима и интеракцијама родитељ-дете, као што је Патерсонова теорија коерсивних породичних односа (Patterson, Stouthamer-Loeber, 1984; Patterson, DeBaryshe, Ramsey, 1989), указују на значајне утицаје проблема организовања породичног живота на проблеме понашања. У периоду адолесценције се, из угла овог модела, критичним види улога контроле и супервизије родитеља, с обзиром да студије показују да је укључивање у групу проблематичних вршњака изразито повезано са одсуством мониторинга родитеља (Ary, Duncan, T. E., Duncan, S. C., Nops, 1999; Kim, Hetherington, Reiss, 1999), а овај корак се јасно повезује са значајним даљим усложњавањем проблема понашања (Van Ryzin, Dishon, 2013).

Многе друге студије повезују одсуство родитељске контроле и супервизије са испољавањем проблема понашања. Тако, резултати истраживања из 2006. године, усмереног на тестирање везе између мониторинга, девијантне вршњачке групе и испољавања проблема понашања и употребе супстанци показују да постоје статистички значајне везе између одсуства мониторинга над децом и проблема понашања и употребе супстанци, те да лоша родитељска контрола предвиђа ранију иницијацију употребе супстанци и испољавање проблема понашања, као и да предвиђа пораст проблема током времена (Barnes, Hoffman, Welte, Farrell, Dintcheff, 2006). Ким и сарадници (Kim et al., 1999) такође добијају директне утицаје ниског мониторинга на испољавање проблема понашања, али

добијају и индиректне утицаје, преко удруживања са вршњацима који испољавају проблеме понашања.

Постоје различити налази о значају улоге мајке и оца у контроли и супервизији. Тако, у овом истраживању утицај контроле на проблеме понашања јавља се само када је мајчина супервизија у питању. Са друге стране, студија из 2004. године (Kosterman, Haggerty, Spoth, Redmond, 2004) управо мониторинг оца издваја као значајан фактор за превенцију испољавања проблема понашања, с тим да се истичу значајне родне разлике када је дете у питању. Истраживачи истичу да очева супервизија има протективне ефекте на девојчице, док су код дечака најзначајнији предиктори укључивања у проблеме понашања била уверења дечака. Стога ови аутори истичу значај деловања на оне породичне процесе који претходе усвајању уверења о просоцијалном и антисоцијалном понашању. Резултати истраживања које су спровели Кун и Лерд (Kuhn, Laird, 2013) показује да супервизија родитеља и јасна правила понашања утичу на смањење прилика за антисоцијално ангажовање, те да одржавају своје протективне ефекте и код деце са нижом самоконтролом.

Боравски и сарадници (Borawski, Ievers-Landis, Lovegreen, Trapl, 2003) у својим резултатима добијају значајан утицај несупервизираниог времена адолесцената на укључивање у ризична понашања. Наиме, адолесценти су извештавали о томе у којој мери њихови родитељи имају информације о њиховом кретању и понашању и о томе у којој мери прикривају информације од родитеља, те се показало да они млади који више прикривају, се и више укључују у ризичне активности. Ови резултати су у складу са онима који су

добијени у студији из исте године (Brody, 2003), а који имплицирају да после четрнаесте године сам мониторинг родитеља има мање удела, а да је спремност адолесцента да разговара и даје информације о себи тада од много већег значаја за проблеме понашања. Са друге стране, претерана контрола се такође доводи у везу са проблемима понашања, због тога што постаје превише интрузивна, не прати потребе адолесцената и ограничава њихову аутономију (Stojković, Dimoski, Eminović 2013), посебно у периоду адолесценције (Buechler, 2006).

Истраживање које су спровели Хејз и сарадници (Hayes, Hudson, Matthews, 2004), ради тестирања модела родитељске супервизије и односа између правила понашања, родитељског мониторинга и конфликта у породици са проблемима понашања, истиче улогу јасних правила понашања. Наиме, истраживање је спроведено на узорку од 1299 адолесцената узраста 14 и 15 година који су испитивани преко упитника који мапира ризичне и протективне факторе. Истраживачи су добили да непостојање јасних правила, низак ниво контроле и постојање конфликта у породици објашњава 40% варијансе проблема понашања адолесцената. Потврђене су директне везе између мониторинга и проблема понашања. Аутори, као најзначајнији налаз, издвајају улогу правила понашања, с обзиром да резултати показују да заправо непостојање јасних правила понашања онемогућава родитеље да адекватно врше мониторинг и доводи до већих конфликта у породици, те истичу да је постављање система јасних правила основа без које родитељи тешко реализују своју супервизијску улогу.

Веза између различитих форми дисциплиновања, родитељских уверења и

бихејвиоралних проблема, тестирана у истраживању Деј и сарадника (Day, Factor, Szkiba-Day, 1994), указује на већу употребу грубог дисциплиновања у односу родитеља и деце са проблемима понашања, и искључује утицаје фактора попут социоекономског статуса, запослења, броја деце на одабир дисциплинских поступака родитеља. Грубо дисциплиновање и импулсивност у реакцијама родитеља остварује статистички значајне везе са испољавањем екстернализованих проблема и у истраживању које су спровели Ерензафт и Коен (Ehrensafft, Cohen, 2012). Резултат да низак ниво структуре у породици и недовољно испољавање позитивног ангажовања стоји у вези са проблемима понашања добили су у својој лонгитудиналној студији Лобо-Антунес и Алин (Lobo Antunes, Ahlin, 2014), испитујући везе између организовања породичног живота и насиља код младих, на репрезентативном узорку од 1611 адолесцената, а Бејерс и сарадници (Beyers, Bates, Pettit, Dodge, 2003) повезују низак ниво позитивног ангажовања родитеља са порастом екстернализованих проблема током времена, док родитељску контролу везују за присутну стопу проблема понашања.

Манехан и сарадници (Monahan Oesterle, Rhew, Hawkins, 2014), при лонгитудиналном и крос-секционом испитивању односа ризичних и протективних фактора са проблемима понашања, депресијом, делинквенцијом и употребом алкохола у адолесценцији, потврђују везу између проблема организовања породичног живота и свих испитиваних проблема. Интересантно је истаћи да су аутори у овом истраживању добили да неки ризични фактори, међу којима и проблеми организовања породичног живота, остварују значајније негативне утицаје на

девојчице него на дечаке, док протективни (укључујући прилике за просоцијално ангажовање и награђивање просоцијалног понашања) остварују значајније ефекте на дечаке. Међутим, сами аутори не изводе дубље закључке, истичући да је потребно даље лонгитудинално пратити да ли ће се овакви налази понављати у наредним истраживањима.

Каталано и сарадници (Catalano, Oxford, Narachi, Abbott, Haggerty, 1999) су, при тестирању Стратегије социјалног развоја, добили резултате који су значајни из угла планирања интервенција ка породици. Наиме, тестирали су у којој мери протективни процеси који се истичу значајним у овој теорији предвиђају проблеме у понашању код деце у школском периоду. Резултати овог истраживања су показали да предложени модел објашњава 25% варијансе проблема понашања деце. Даље, добили су значајне протективне ефекте пружања могућности за просоцијалним ангажовањем и поткрепљења просоцијалног понашања на испољавање проблема понашања. Међутим, подаци указују и на значајне негативне ефекте уколико се у породици подржавају негативне вредности, те се поткрепљују друштвено непожељна понашања. У овим ситуацијама, према резултатима ове студије, протективан фактор за децу из породица у ризику је представљао једино степен развијености вештина. Наиме, уколико су деца из „негативних“ породица имала развијене социјалне вештине, у мањој мери су испољавала проблеме понашања у односу на децу са слабије развијеним вештинама. Овакви налази указују на значај утицаја како на смањење негативног поткрепљења у породици, тако и на директно оснаживање деце кроз тренинге социјалних вештина.

Преглед података из Дифузионе студије (Difusion Study) који су приредили Фејган и сарадници (Fagan, Van Horn, Hawkins, Arthur, 2007), која континуирано прати ниво ризичних и протективних фактора, као и присуство различитих проблема понашања у 41 заједници у седам држава у Америци, указује на значај проблема организовања породичног живота у етиологији проблема понашања. Резултати процена показују да ризични фактори остварују најснажније утицаје управо у периоду ране адолесценције, те да је ово период погодан за превентивне интервенције. Додатно, у резултатима је добијена повезаност између адекватне контроле родитеља и јасних правила понашања и везаности детета за родитеље, те ниже стопе проблема понашања.

Истраживање везе између опажања родитељског прихватања/одбијања и поремећаја понашања адолесцената у нашој земљи (Kostić, Nešić, Stanković, Žikić, 2014) на узорку од 64 адолесцента са дијагнозом поремећаја понашања и 64 адолесцента из типичне популације показало је да млади са поремећајем понашања перципирају своје родитеље као хостилне, критикујуће и неподржавајуће у значајно већој мери у односу на младе из типичне популације. Кларин и Ђерђа (2014) добијају сличне резултате, те њихови резултати показују да адолесценти који осећају већу прихваћеност од стране родитеља, а мање одбацавање и мање психолошке контроле, испољавају мање проблема понашања.

ЗАКЉУЧАК

Постоје значајни емпиријски налази који указују да проблеми организовања породичног живота повећавају вероватноћу настанка, развоја и одржавања

проблема понашања. Као елемент организована породичног живота, који се у највећем броју студија испитује, јавља се контрола и супервизија коју родитељи врше над децом. Међутим, налази о утицају других вештина показују да присуство јасних правила понашања у породици и постојање позитивног ангажовања омогућавају родитељима да на адекватан начин врше контролу и супервизију. Велики број студија показује да се ефекти родитељских интеракција са дететом у значајној мери одражавају на његово понашање у адолесценцији, где ова развојна криза, уколико се дешава у породичном окружењу које одликује недоследно дисциплиновање и непостојање јасних правила, ниска или неадекватна контрола родитеља и недостатак позитивног ангажовања, значајно погодује испољавању проблема понашања или активирању нових ризичних фактора. Додатно, нека од истраживања показују да, при дејству проблема организовања породичног живота као најзначајнији протективни фактор који „штити“ децу и младе, а посебно дечаке, јесу њихове индивидуалне снаге, просоцијална уверења и развијене вештине. Међутим, треба имати у виду да управо породични контекст у многоме одређује у којој мери ће се ове снаге развити код детета. Јачина фактора Проблеми организовања породичног живота огледа се у томе што се његови утицаји осликавају на свакодневне интеракције родитељ-дете, обликују породичну атмосферу и погодују развоју других тешкоћа у функционисању, те кроз време остварује своје ефекте на проблеме понашања детета и на удруживање са другим ризичним факторима, као што су укљученост у антисоцијалну групу вршњака или конфликти у породици. Стога је програмима редуковања породичних ризичних фактора

неопходно обухватити компоненту јачања родитељских вештина јасног и доследног дисциплиновања, вршења адекватне контроле и супервизије и позитивног ангажовања, како би се побољшало свакодневно породично функционисање и креирало позитивно, негујуће породично окружење, које ће подстицати развој детета и бити у функцији превенције проблема понашања.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ary, D. V., Duncan, T. E., Duncan, S. C., Hops, H. (1999). Adolescent problem behavior: the influence of parents and peers. *Behaviour Research and Therapy*, 37(3), 217-230.
2. Arthur, M., Hawkins, D., Pollard, J., Catalano R., Baglioni, A. (2002). Measuring risk and protective factors for substance use, delinquency, and other adolescent problem behaviors: The Communities That Care Youth Survey. *Evaluation review*, 26(6), 575-601.
3. Barnes, G. M., Hoffman, J. H., Welte, J. W., Farrell, M. P., Dintcheff, B. A. (2006). Effects of Parental Monitoring and Peer Deviance on Substance Use and Delinquency. *Journal of Marriage and Family*, 68, 1084-1104
4. Beyers, J. M., Bates, J. E., Pettit, G. S., Dodge, K. A. (2003). Neighborhood structure, parenting processes, and the development of youths' externalizing behaviors: A multilevel analysis. *American Journal of Community Psychology*, 31(1-2), 35-53.
5. Borawski, E. A., Ievers-Landis, C. E., Lovegreen, L. D., Trapl, E. S. (2003). Parental monitoring, negotiated unsupervised time, and parental trust: The role of perceived parenting practices in adolescent health risk behaviors. *Journal of Adolescent Health*, 33(2), 60-70.

6. Brody, G. H. (2003). Parental monitoring: Action and reaction. In A. C. Crouter, A. Booth (Eds.), *Children's influence on family dynamics: The neglected side of family relationships* (pp. 163-169). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
7. Buehler, C. (2006). Parents and Peers in Relation to Early Adolescent Problem Behavior. *Journal of Marriage and Family*, 68, 109-124.
8. Catalano, R. F., Hawkins, J. D., Berglund, M. L., Pollard, J. A., Arthur, M. W. (2002). Prevention science and positive youth development: Competitive or cooperative frameworks? *Journal of Adolescent Health*, 31(6), 230-239.
9. Catalano, R. F., Hawkins, J. D. (1996). The social development model: A theory of antisocial behavior. In J. D. Hawkins (Ed.), *Delinquency and crime: Current theories* (pp. 149-197). New York, NY: Cambridge University Press.
10. Catalano, R. F., Oxford, M. L., Harachi, T. W., Abbott, R. D., Haggerty, K. P. (1999). A test of the social development model to predict problem behavior during the elementary school period. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 9, 39-56.
11. Day, D. M., Factor, D. C., Szkiba-Day, P. J. (1994). Relations among discipline style, child behaviour problems, and perceived ineffectiveness as a caregiver among parents with conduct problem children. *Canadian Journal of Behavioural Science/Revue canadienne des sciences du comportement*, 26(4), 520-533.
12. Ehrensaft, M. K., Cohen, P. (2012). Contribution of Family Violence to the Intergenerational Transmission of Externalizing Behavior. *Prevention Science*, 13(4), 370-383.
13. Fagan, A. A., Van Horn, M. L., Hawkins, J. D., Arthur, M. (2007). Using community and family risk and protective factors for community-based prevention planning. *Journal of community psychology*, 35(4), 535-555.
14. Glaser, R., Van Horn, L., Arthur, M., Hawkins, D., Catalano, R. (2005). Measurement properties of The Community That Care Youth Survey across demographic groups. *Journal of Quantitative Criminology*, 21(1), 73-102.
15. Hayes, L. L., Hudson, A., Matthews, J. (2004). Parental Monitoring Behaviors: A Model of Rules, Supervision, and Conflict. *Behavior Therapy*, 35(3), 587-604.
16. Hawkins, J. D., Catalano, R. F. (2004). *Communities that Care prevention strategies: A research guide to what works*. South Deerfield, MA: Channing Bette Company, Inc.
17. Hawkins, J. D., Catalano, R. E., Miller, J. Y. (1992). Risk and Protective Factors for Alcohol and Other Drug Problems in Adolescence and Early Adulthood: Implications for Substance Abuse Prevention. *Psychological Bulletin*, 112(1), 64-105.
18. Kim, J. E., Hetherington, E. M., Reiss, D. (1999). Associations among Family Relationships, Antisocial Peers, and Adolescents' Externalizing Behaviors: Gender and Family Type Differences. *Child Development*, 70(5), 1209-1230.
19. Klarin, M., Đerđa, V. (2014). Roditeljsko ponašanje i problemi u ponašanju kod adolescenata. *Ljetopis socijalnog rada*, 21(2), 243-262.
20. Kosterman, R., Haggerty, K. P., Spoth, R., Redmond, C. (2004). Unique Influence of Mothers and Fathers on Their Children's Antisocial Behavior. *Journal of Marriage and Family*, 66, 762-778.
21. Kostić, J., Nešić, M., Stanković, M., Žikić, O. (2014). Opažanje roditeljskog prihvatanja/ odbacivanja, neke karakteristike porodice i poremećaj ponašanja adolescenata. *Vojnosanitetski pregled*, 71(10), 942-948.
22. Kuhn, E. S., Laird, R. D. (2013). Parent and peer restrictions of opportunities attenuate the link between low self-control and antisocial behavior. *Social Development*, 22(4), 813-830.

23. Lobo Antunes, M. J., Ahlin, E. (2014). Family management and youth violence: Are parents or community more salient? *Journal of community psychology*, 42(3), 316-337.
24. Monahan K., Oesterle, S., Rhew, I., Hawkins, D. (2014). The relation between risk and protective factors for problem behaviors and depressive symptoms, antisocial behavior and alcohol use in adolescence. *Journal of Community Psychology*, 42(5), 621-638.
25. New Jersey Department of Human Services (2013). *2012 New Jersey Middle School Risk & Protective Factor Survey*. New Jersey: Bloustein Center for Survey Research.
26. Patterson, G. R., Stouthamer-Loeber, M. (1984). The Correlation of Family Management Practises and Delinquency. *Child Development*, 55(4), 1299-1307.
27. Patterson, G. R., DeBaryshe, D., Ramsey, E. (1989). A developmental perspective on antisocial behavior. *American Psychologist*, 44(2), 329-335.
28. Popović-Čitić, B. (2008). Prevencija nasilnog ponašanja učenika u školskoj sredini. *Doktorska disertacija*. Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
29. Stojković, I., Dimoski, S., Eminović, F. (2013). Problemi u ponašanju i njihovi korelati u adolescenciji: Longitudinalna studija. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 12(4), 455-479.
30. Van Ryzin, M. J., Dishion, T. J. (2013). From antisocial behavior to violence: a model for the amplifying role of coercive joining in adolescent friendships. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 54(6), 661-669.
31. Žunić-Pavlović, V., Popović-Čitić, B., Pavlović, M. (2010). Programi prevencije poremećaja ponašanja u školi. Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.

POOR FAMILY MANAGEMENT AS A RISK FACTOR FOR BEHAVIORAL PROBLEMS

Lidija Bukvić, Branislava Popović-Čitić

University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation, Belgrade

Summary

The previous theoretical and empirical knowledge of the etiology of behavioral problems point to various factors of family functioning as important for the emergence and development of problems in childhood and adolescence. One of them is poor family management, which includes coarse and inconsistent discipline, with no clear rules of behavior, low level of parental control and supervision, and a low level of positive engagement of parents. Poor family management accomplishes its effects in reducing the quality of everyday parent-child interaction and creating an atmosphere that suits the development of behavioral problems. Numerous research studies deal with the relationship between parental skills that are important for family management and the development of child's behavioral problems, examining the various aspects of the relationship between these constructs. This paper presents poor family management as a risk factor for behavioral problems, along with the historical and research prism of its studying, with a particular focus on analyzing the relationship between behavioral problems and parental skills that encompasses this risk factor.

Key words: poor family management, behavioral problems, risk factors